

Develi Hayatı, *Osmanli'nin dili*, İstanbul, 2006., 96 str.

Dugo vremena u raznim akademskim krugovima vode se različite rasprave o naravi osmanskog jezika. Knjiga *Osmanli'nin Dili* koju je napisao Develi Hayatı (2006) tek je jedna od knjiga koja se bavi spomentom problematikom. Iako djelo ostavlja dojam da se radi o knjizi koja je pisana nabrzinu, ipak brojni novi podaci ukazuju i na to da knjiga nema namjeru ponavljati ili sintetizirati i produbljivati u nauci već dobro poznate stavove o prirodi osmanskog jezika. Bez obzira na to što se u uvodnome dijelu knjige srećemo sa preširokim uvodom u opću historiju turskog (ili turkijskih) jezika još od starih kineskih natpisa do današnjih dana, u nastavku knjige autor ipak otvara zanimljive teme o historiji osmanskog jezika na Balkanu.

Na prvim stranicama odjeljka u kojem autor pokušava dati odgovor na pitanje ko su zapravo Osmanlije, uočava se težnja autora da na svoj način reinterpretera izraz musliman i izraz Turčin (*musliman* = *Osmanlija* = *Turčin*) u literaturi, bez pravljenja distinkcije između termina *Turčin* i *turčin*, a skreće pažnju i na pisanje o tome kako se primanje islama shvata kao “*poturčavanje*” različitih skupina stanovništva, bez obzira koliko oni već imali povijesno poznat i priznat kulturološki identitet. Naravno, ograđuje se od spomenute i sličnih hipoteza kad pokušava objasniti kako te “*poturčene skupine*” u međusobnoj komunikaciji nikada nisu govorile turski jezik. Katkad autor ulazi u dijalog sa suprotnim hipotezama o značenju izraza *Osmanlija* (= *gospodin*): *Turčin* (*grub, neobrazovan*), kao što je hipoteza R. P. Lindnera po kojoj se Turke definira kao nomade “bez originalne civilizacije” koji nisu isto što i Osmanlije, autor ipak, čini se, ne iznosi odgovarajuću argumentaciju koja bi do kraja “ogoljela” spomenuti “stereotipni” stav, već naprosto proizvodi nove ne baš metodološki razrađene vrijednosne sudove kulturološke naravi. Da se podsjetimo, takav “stereotipni” stav imali su i Arapi u vrijeme prodora Mameluka u Egipat, daleko prije Osmanlija, ali samo u kontekstu “odbrane od nadolazećih osvajača”. Kao što nije tačna navedena stereotipna *tvrdnja o Turcima kao o ljudima bez svoje civilizacije*, isto tako nije prihvatljiva ni romantičarska *tvrdnja o “etnički čistom turskom porijeklu Osmanlija”*. U knjizi se povremeno citira i İlber Ortaylı, ali se citati uvijek ne mogu uklopiti u već zadate hipoteze. Isto je sa citatima

Normana Itzkowitza i Evlije Čelebije. Ipak, autor u biti donosi ispravan i prihvatljiv zaključak. Govori i o tome da ljudi koji su u 16. vijeku spominjali riječ Turčin nisu pod tom riječju podrazumijevali *eticitet* određene osobe već kulturološko-civilizacijsku orijentaciju.

Ništa manje nije zanimljiva Develijeva rasprava o leksemi *Rūm* (*Rūmī*) koja doživljava različite semantičko-kulturološke transformacije. Autor u prvi plan stavlja geografsku („rumelijsku“ / balkansku) identifikaciju ljudi koji su se tako potpisivali, ali ne navodi i moguće drukčije implikacije navedenoga pojma (čak i kad se zna da se neko ko nije bio iz Rumelijskog ejaleta potpisivao kao *Rumi*). Termin Osmanlija autor izdvaja za ljude koji su administrativno bili vezani za Dvor. Autor daje i vrlo zanimljive primjere iz narodne poezije kad pokušava objasniti kako je svijet u Anadoliji definirao Osmanlije, gledajući u Osmanlije samo kao u *stalež koji je kupio porez i živio od tuđeg rada* (upravo su ovakvi primjeri navodili evropske istraživače da povuku jasnu razlikovnu crtu između pojma *Osmanlija* i pojma *Turčin*, crtu koju su stoljećima afirmirali polupismeni stanovnici udaljenih anadolskih sela). Govoreći o „jezicima Osmanlija“, Hayatı Develi prvo navodi poznate stavove Halila Inaldžika o tome kako Osmansko carstvo nije samo „Tursko carstvo“, a potom, uvažavajući postojanje različitih jezika u Carstvu, piše o tome kako je *turski jezik zapravo glavni jezik u Carstvu*. Navodi i jedan „posve neobičan stav“ kako postojanje slavenskih jezika, grčkog i albanskog jezika na Balkanu uopće nije bitno utjecalo na opće pravilo upotrebe turskog jezika u Carstvu koje glasi: „*u gradskim centrima i u svim različitim balkanskim krajevima govorio se turski jezik*“ (str. 26-27). Carstvo je, prema njemu, funkcioniralo poput antičkih carstva, bilo je i različitih jezika, ali „*centralni jezik Osmanskog carstva jeste turski jezik*“ (str. 27).

Kad Hayatı Develi govori o dvojezičnim i višejezičkim sredinama, govori i o uvođenju zajedničkog jezika komunikacije u društvu (kao što je *lingua franka* i sl.), na koji aludira i Evlija Čelebija u svome *Putopisu*. Budući da je Develi dugo istraživao osobitosti jezika u putopisu Evlije Čelebije, prirodno, on iz tog djela i navodi najviše primjera o različitosti jezika u Carstvu. Za govor nekog Bošnjaka koji je pokušavao svoju misao izreći na «neobičnom» turskom (*Bire biz kirduyuz, bire şimden gerü kâfiri bağlıyor durmuyor esir ediyor!* – str. 30) H. Develi kaže da se tu radi o „rumelijskom“ izgovoru turskog jezika (*Rumeli Türk Şivesi*). Autor navodi primjere sredina u Anadoliji gdje se govorilo više jezika, primjere mjesta gdje su se koristili arapski i perzijski i „iskvareni“ turski jezik. Za muslimane Grke, koji su tek

primili islam, Evlija Čelebi kaže da pokušavaju govoriti turski kao neku vrstu „muslimanskog jezika“ (*Müslüman lisanı* – str. 33), ali da je takvih jako malo i da većina (novih muslimana) govori grčki. Takva situacija je bila u Atini i još nekim krajevima.

U mjestima gdje žive Albanci govori se albanski, a turski je pod snažnim utjecajem albanskog jezika. Jezička situacija u Solunu bila je vrlo zanimljiva. Pošto je najbrojnija zajednica u Solunu bila jevrejska zajednica, zatim muslimani i Grci, glavni jezik komunikacije, osobito u trgovini, bio je *ladino jezik*, zatim grčki, bugarski i „birani“ turski jezik. Turski se najmanje govorio u krajevima prema Mađarskoj - u Bosni i Rumuniji. Za situaciju u Mostaru navodi se da se govorio „*prefinjeni stilizirani jezik*“, pored bosanskog i „latinskog“. Za krajeve kao što su Osijek, Požega, Vidin, Pljevlja, Foča i Nevesinje navodi se kako se u tim krajevima govore najviše *bosanski, srpski, mađarski i bugarski*. Kad se govori o jezičkoj situaciji u okolici Istolnoga Biograda, navodi se situacija u varoši „Bešli“, gdje se kaže kako su „*svi stanovnici Bošnjaci, koji tečno i lijepo govore mađarski i njemački, a turski ipak ne znaju u tolikoj mjeri*“ (E. Čelebi VII, 16a). Ista je situacija u Egriju: „*...svi stanovnici su Bošnjaci, ali govore tečno i lijepo mađarski i njemački*“ (E.Č.VII:38b). Na isti način, kako navodi H. Develi, Evlija Čelebi opisuje stanovnike ostalih krajeva u tom dijelu Mađarske. Tako Čelebi za stanovnike oko utvrde Ihram u Budimskom ejaletu kaže: „*Halkı Rumeli tarzı esbâb geyub Boşnakça ve Sırf ve Bulgarca ve Türkçe kelimât ederler*“ – „*Njezini stanovnici oblače odjeću rumelijskog stila, a riječi izgovaraju na bošnjačkome, srpskom, bugarskom i turskom jeziku*“ (E. Č. VII, 93). U mjestu Feth-i Islam u Vidinskom sandžaku, prema Evliji Čelebiju, svi stanovnici znaju *bosanski, turski i vlaški jezik* (E. Č. VII:98).

Navedeni podaci na koje autor ove studije skreće pažnju privlače pažnju i današnjih čitatelja u Bosni. Zato smo se odlučili našoj čitateljskoj javnosti skrenuti pažnju na ovu knjigu autora Hayatija Develija. Osobito su zanimljivi podaci koji govore o bosanskom jeziku u *Putopisu* Evlije Čelebija, a koji našoj javnosti nisu dostupni zato što *Putopis* nije u cijelosti preveden na naš jezik. Naime, prevedeni su oni dijelovi koji se izravno odnose na naše krajeve, ali ne i oni dijelovi koji opisuju jezik i život bosanskih (tačnije bošnjačkih) naseljenika u Slavoniji, Mađarskoj, Vojvodini i drugim krajevima.